

EGY TANNYELV ÉS SOK MINDEN MÁS

BEREGSZÁSZI ANIKÓ

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

A nyelvi tervezés a nyelv vagy a nyelvhasználat valamilyen társadalmi, gazdasági és/vagy politikai célok elérése érdekében történő befolyásolását célzó cselekvési program. Az oktatás a nyelvi tervezési célok elérésének egyik hatékony eszköze, hiszen az oktatási intézmények szintén valamely társadalmi, gazdasági és/vagy politikai célok mentén szervezik tevékenységüket az ún. rejtett tantervek révén.

A kárpátaljai magyar közösség hosszú távú megmaradása szempontjából fontos társadalmi, gazdasági és politikai cél, hogy tagjai:

- a) közösségként maradjanak meg magyarnak;
- b) az ukrajnai és a nemzetközi munkaerőpiacon versenyképesek legyenek;
- c) saját érdekeiket képesek legyenek politikai síkon is megjeleníteni és képviselni a fenti célok eléréséhez szükséges mértékben.

Ezen társadalmi, gazdasági és politikai célok eléréséhez azonban szükségesek bizonyos nyelvi készségek, feltételek is. Éppen ezért vannak a kárpátaljai magyar nyelvi tervezésnek nyelvi céljai. Nyelvi cél, hogy a kárpátaljai magyarok:

- a) megtartsák és a lehető legtöbb funkcióban használhassák és használják is anyanyelvüket;
- b) magas szinten beszéljék az államnyelvet és kommunikációképesek legyenek legalább egy világnyelven is;
- c) nyelvi készségeiket legyen lehetőségük használni és kihasználni.

Ezen nyelvi célok elérésében a kárpátaljai magyar oktatás (és ezen belül természetesen a felsőoktatás) jelentős szerepet vállalhat, pontosabban vállalhatna. A feltételes mód azonban jelzi, hogy ezt a szerepet mégsem tölti be maradéktalanul. Ennek fő oka, hogy a kárpátaljai magyar oktatási rendszer semmilyen önállóságot sem élvez, szervesen beletagozódik az ukrajnai állami oktatási szerkezetbe, így a kárpátaljai magyar oktatás nem saját közössége, hanem az azt működtető állam társadalmi, gazdasági és politikai céljainak elérésére törekszik rejtett tantervei által. A többségi társadalom és a kisebbségi közösség céljai pedig nem feltétlenül fedik egymást.

Nem véletlen tehát, hogy a fentebb megfogalmazott és az oktatás révén könnyen elérhető nyelvi céljaink elérésében nem nyújt segítséget az állam által kontrollált helyi magyar oktatási struktúra.

A kárpátaljai magyar iskolarendszer ugyanis sem a magyar, sem az ukrán, sem pedig az idegen nyelvek oktatása terén nem úgy működik, hogy elérhető legyenek nyelvi céljaink.

A magyar nyelv vonatkozásában úgy akadályozza nyelvi céljaink elérését, hogy az anyanyelv oktatása évtizedek óta felcserélő (szubtraktív) szemléletben folyik iskoláinkban. Az iskola ugyanis egyik kiemelt céljának tekinti a nem standard (nyelvjárási és/vagy kontaktushatásból fakadó) nyelvváltozatok és nyelvi jegyek kiirtását a tanulók nyelvhasználatából a standard elsajátítására hivatkozva. A nem standard nyelvi jegyeket hátránynak, akadálynak tekintő iskola szubtraktív (felcserélő) szemléletével azt kívánja elérni, hogy a nagyrészt nyelvjárási hétterű magyar beszélők saját alapnyelvi változatukat cseréljék a standardra. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskola mindent, ami nem része az eszményinek tekintett standard nyelvváltozatnak, hibának tekintve megpróbál kigyomláni a tanulók nyelvhasználatából. Ezzel – nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi alaptételeket ignorálva – azt üzeni a tanulóknak, hogy saját nyelvváltozataik értéktelenek. Az iskola ezáltal a gyermek csoport-hovatartozásának egyik legfőbb jegyét, az édesanyjától elsajátított anyanyelvváltozatát, s ezzel együtt azonosságtudatát, közössége hagyományai iránti tiszteletét, szolidaritását rombolja. Mindez nemcsak nyelvjárásvesztéssel jár. Globalizálódó, homogenizálódó világunkban ugyanis a helyi értékek, beleértve ebbe a regionális nyelvi értékeket is, segíthetnek azonosságtudatunk megőrzésében, tradícióink megtartásában. Kárpátalján pedig, ahol a magyar közösség kisebbségben él, a nyelvjárásvesztés együtt járhat a nyelvcserevel, hiszen számos településen és több társadalmi csoportban a nyelvjárás az egyetlen használt változata a magyar nyelvnek.

Az államnyelv elsajátítását is akadályozza a jelenlegi iskolarendszer. Részben azzal, hogy máig nincsenek meg az államnyelv oktatásához szükséges alapvető feltételek. Nincsenek speciálisan a magyar gyerekek számára készült tankönyvek, iskolai szótárak. Hiányoznak azok a szaktanárok, akiket arra készítettek fel, hogy államnyelvként, és ne anyanyelvként oktassák az ukránt. Az államnyelv oktatásában a hangsúlyt a grammatikaoktatásra fektetik, és nem a nyelvi és kommunikatív kompetencia fejlesztésére. Ezáltal – szintén nyelvi, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogokat sértő módon – tulajdonképpen gátolják, hogy a magyar tannyelvű iskolákban tanuló gyerekek olyan szinten elsajátíthassák az államnyelvet, amely versenyképessé teheti őket az ország munkaerőpiacán.

Az idegen nyelvek iskolai oktatása – nyilván azon szovjet örökség miatt, amely mesterségesen akadályozta a nyugati, tehát az imperialista világhoz kapcsolódó nyelvek elsajátítását – szintén lehetne eredményesebb, bár kétségtelen tény: az utóbbi években néhány iskola és pedagógus törekvései révén jelentősen emelkedett elsősorban az angol nyelv oktatásának hatásfoka.

A fentiek alapján a helyzet reménytelennek tűnik, legalábbis mindaddig, amíg létre nem jön egy autonóm, a magyar nyelvű oktatást a kárpátaljai magyar közösség céljainak szolgálatába állító tankerület, oktatási struktúra. Ám addig is a nem állami (alapítványi) II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán próbálunk tenni azért, hogy legalább a jövő magyar értelmiségi rétege számára elérhetőek legyenek a fenti nyelvi, s segítségükkel a társadalmi célok.

Magának a főiskolának a létrejötte is egy fontos nyelvtervezési, oktatáspolitikai lépés volt: a szűk kárpátaljai magyar értelmiségi réteg bővítésének szándéka; a magyaroknak az államnyelven oktató állami felsőoktatási intézményekből való fokozatos kiszorulása okozta problémák megoldásának keresése; illetve a főként Magyarországra távozott pedagógusok hagyta ürré válásának, valamint a szülőföldi képzési lehetőségek kibővítésének célja fontos szempontként szerepelt az alapítók elképzelésében.

De hogyan járulhat hozzá a főiskola (amely egyébként államilag akkreditált képzést folytat) a nyelvi célok eléréséhez? Illetve: mi köze mindennek a *Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelvválasztás* című konferencia témaköréhez? Az alábbiakban erről, illetőleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nyelvi koncepciójáról lesz szó.

A *Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelvválasztás* című konferencia szervezői arra kérték fel az előadókat, hogy mutassák be egyetemük, főiskolájuk nyelvi gyakorlatát, számoljanak be arról, van-e az intézménynek nyelvi koncepciója, és ha igen, az miben áll.

Minthogy nyelvi koncepciót (melynek része a tannyelvválasztás, az egyes tannyelvek használati arányának meghatározása éppúgy, mint például a vizsgáztatás és az ügyvitel nyelvének megválasztása) jobb esetben valamilyen célok elérése érdekében dolgoznak ki és követnek, főiskolánk nyelvi koncepciójának megértéséhez szükségesnek láttuk a fenti rövid kitérőt, ahol egyrészt szóltunk a kárpátaljai magyar közösség társadalmi és nyelvi céljairól, másrészt arról, hogy a közoktatás hogyan gátolja ezen célok elérését.

Intézményünk nyelvi koncepciójának végiggondolása során nyilvánvalóan figyelembe kellett vennünk a fenti körülményeket, valamint azt, hogy a főiskolának legalább abban szerepet kell vállalnia, hogy az innen kikerülő értelmiségi réteg elérje nyelvi céljainkat. Olyan értelmiségieket szeretnénk tehát kibocsátani az intézmény falai közül, akik – amellet, hogy tudatában vannak

anyanyelv-használati jogaiknak, illetőleg képesek az igényeiknek megfelelő funkcióban használni a magyar nyelvet – olyan szinten birtokolják az államnyelvet, amely lehetővé teszi számukra az ország társadalmi életébe történő integrációt (az integráció nem tévesztendő össze az asszimilációval!) és versenyképesé teszi őket a munkaerőpiacon; továbbá a magyar és az ukrán ismerete mellett még (legalább) egy világnyelven is kommunikációképesek.

És most akkor nézzük, mit teszünk annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk céljainkhoz! Mivel elsősorban pedagógusképző főiskola vagyunk, reményeink szerint az iskolákba, óvodákba kerülő végzőseink révén legalább némileg ellensúlyozni tudjuk a közoktatás említett negatív hatásait.

Az anyanyelv vonatkozásában például olyan pedagógusokat képzünk főiskolánkon, akik a nyelvi toleranciára nevelik majd növendékeiket, és akik nem örökítik tovább a nyelvi alapú diszkriminációt; akik felismerik a helyi nyelvváltozatok értékeit, és hozzáadó (additív) szemléletben sajátítják el a standard változatot.

Az államnyelv vonatkozásában:

az ukrán–magyar szakpár 2004. évi beindításával olyan pedagógusok képzését kezdtük el, akiket arra készítünk fel, hogyan oktassák az államnyelvet a magyar tannyelvű iskolákban, magyar anyanyelvűeknek, eleget téve ezzel például a Hágai Ajánlásokban¹ foglaltaknak (12. pont, 7. oldal);

a tanítói szakon is felkészítjük arra a tanítókat, hogyan oktassák az államnyelvet magyar anyanyelvű gyermekeknek az elemi iskolai osztályokban;

megpróbálunk szakmailag érvelni amellett, hogy megváltozzék az államnyelv iskolai oktatásának jelenlegi szemlélete;

hallgatóink részére az egész képzési idő folyamán (különböző szintű nyelvtanfolyamok révén) nyelvtanulási lehetőséget biztosítunk.

Az idegen nyelvek vonatkozásában:

angolszakosok képzésével felkészült szaktanárokat küldünk az iskolákba, akik pótolni tudják a hiányzó pedagógusokat;

hallgatóink és oktatóink részére ingyenes nyelvtanulási lehetőséget biztosítunk.

A fentiekből nyilván kiderült, hogy főiskolánkon gyakorlatilag egyetlen tannyelvet használunk: a magyart (nyilván az idegennyelv- és ukránszakos hall-

1 A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések. The Hague: Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány, 1996. október.

gatók képzésén kívül). Talán az is érzékelhető, miért. Úgy véljük azonban, hogy egyetlen tannyelv használatával is el lehet érni a kívánt kétnyelvűséget a felsőoktatásban is, ha ehhez megteremtjük hallgatóink számára a lehetőséget. Az 1. táblázatban azt foglaltuk össze, hogy főiskolánk diákjai számára milyen nyelvoktatási programokat biztosítunk.

1. táblázat. Nyelvtanulási lehetőségek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (2004/2005. tanév)

A tárgy neve	Összóraszám/kontaktóra	Kreditérték	Államilag kötelező tárgy-e
Tanári szakok			
Hivatali ukrán nyelv	54/36	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108/72	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162/108	3	Nem.
Óvodapedagógia szak			
Hivatali ukrán nyelv	54/36	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108/72	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162/108	3	Nem.
Ukrán irodalom	54/36	1	Nem.
A másodnyelv-oktatás módszertana	108/72	2	Nem.
Tanítói szak			
Hivatali ukrán nyelv	54/36	1	Igen.
Mai ukrán nyelv	108/72	2	1 kredit kötelező.
Gyakorlati ukrán nyelv	162/108	3	Nem.
Az ukrán nyelv oktatásának módszertana a magyar tannyelvű iskolák elemi osztályaiban (1–4. osztály)	108/54	2	Nem.
Ukrán irodalom	54/36	1	Nem.

A tárgy neve	Összóraszám/kontaktóra	Kreditérték	Államilag kötelező tárgy-e
Valamennyi hallgató számára			
Ukrán nyelv szakkollégium (fakultatív tárgy)	108/72	2	Nem. Az intézményen belül sem kötelező felvenni.
Idegen nyelv (angol, német vagy francia)	324/204	6	Igen.
Idegen nyelv szakkollégium (angol, német, francia vagy latin)	108/72	2	Nem. Az intézményen belül sem kötelező felvenni.
Ukrán nyelvtanfolyam (kezdő és haladó szint)	100/félév	–	Az 1. évfolyamtól a tanulmányi idő végéig bármikor ingyenesen igénybe vehető. A tanárok is beiratkozhatnak, szintén ingyen.
Angol nyelvtanfolyam (kezdő és haladó szint)	100/félév	–	Az 1. évfolyamtól a tanulmányi idő végéig bármikor ingyenesen igénybe vehető. A tanárok is beiratkozhatnak, ingyen.

A határon túli magyar (vagy részben magyar) felsőoktatási intézményeknek azzal a problémával is szembe kell nézniük, hogy felvételizőik között nagy számban vannak olyanok, akik nem vagy csak alacsony szinten beszélnek az államnyelvet, ugyanakkor olyan jelentkezők is akadnak, akiknek magyar nyelvi kompetenciája alacsony, s inkább a többségi nyelven dominánsak. Egy valóban átgondolt nyelvi koncepciónak ez utóbbiakkal is foglalkoznia kell. Főiskolánk 1996-os önállósulása óta minden évben lehetővé teszi a felvételizők számára, hogy az általuk megválasztott nyelven (magyarul, ukránul vagy oroszul) tegyék le az írásbeli és a szóbeli felvételi vizsgákat, és az ehhez szükséges feltételeket (megfelelő nyelvű teszt- és feladatlapok, tételsorok, a nyelvet beszélő szaktanár stb.) is természetesen biztosítjuk. A kárpátaljai szörványban élő fiatalok számára pedig egy éves előkészítő tanfolyamot hirdetünk 2001-től, ahol az elsősorban a Felső-Tisza, azaz Rahó, Körösmező vidékéről érkező diákok egy tanéven át magyar nyelven hallgatják az órákat, majd a sikeres felvételt követően magyar nyelven tanulnak tovább intézményünkben.

A felsőoktatási intézményeknek a tudományos utánpótlás nevelésében is szerepet kell vállalniuk. Főiskolánk ad otthont a helyi magyar tudományos utánpótlást segítő tehetséggondozó szakkollégiumnak (Kárpátaljai Magyar

Szakkollégium). A szakkollégium évente öt hallgató számára hirdet felvételt 1, 2 vagy 3 éves ösztöndíjra. A pályázónak egy olyan minősített (fokozattal rendelkező) oktatóval, az ún. ttorral kell pályáznia, aki magyarul és ukránul egyaránt beszél. A hallgatónak szóbeli felvételi vizsgát kell tennie, ahol írásban magyar, ukrán és egy általa választott idegen nyelven benyújtott kutatási tervét kell bemutatnia mindhárom nyelven. Az 1, 2 vagy 3 évre így elnyert ösztöndíj ideje alatt félévente egyszer írásban és szóban be kell számolnia a hallgatónak és tutorának az elvégzett munkáról, a publikációkról, konferencia-részvételről stb. Az ösztöndíj lejárta előtt a hallgatónak szakmai nyelvvizsgát kell tennie, és egy erre a célra alakult bizottság előtt magyar és ukrán nyelven, valamint az általa választott idegen nyelven bizonyítania kell szakmai rátermettségét.

A szakkollégium eredményei meggyőzőek: az itt végzettek szinte kivétel nélkül továbbtanulnak, elsősorban doktori képzésekben.

Összefoglalásként annyit: sajnos ma még nem tartunk ott, hogy arról nyisunk vitát, mely tárgyakat oktassunk az egyik, és melyeket a másik nyelven főiskolánkon. Mi is látjuk ugyanakkor, hogy az additív kétnyelvűség, illetve az a szituáció, amelyben a magyar nyelv dominanciája mellett a közösség legnagyobb része saját céljainak, igényeinek megfelelően képes használni az államnyelvet és még egy világnyelvet is, hosszú távon sokkal jobb lenne a számunkra, mint a jelenlegi állapot. A saját eszközeinkkel megpróbálunk tenni is azért, hogy így legyen. Ám nem könnyű előrelépni ezen a téren akkor, amikor nincs átfogó nemzet- és nyelvpolitika, a nemzetstratégiai célok politikai csatározásoknak vannak alárendelve, illetve amikor főiskolánk működése is a pártpolitikai változásoktól befolyásolt, esetleges alapítványi támogatások függvénye.